

MUSIQA PSIXOLOGIYASI YO‘NALISHLARI VA TARMOQLARINING AHAMIYATI

Bekmirzaeva Shaxlo Abdurasul qizi, 1-bosqich magistranti
Omonov Xasan Sulaymonovich, dotsent
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqa psixologiyasi tarmoqlari idrok psixologiyasi, ijrochilik psixologiyasi, idrok psixologiyasi, ta’lim-tarbiya psixologiyasi, musiqa psixologiyasi, musiqiy ma’rifat psixologiyasi, funksional musiqa psixologiyasi, Musiqiy psixoterapiya psixologiyasi, Musiqa san’atining texnik ta’minoti va texnik jihozlanishi psixologiyasi to’g’risida fikr yuritiladi.

Abstract: This article discusses the branches of music psychology, psychology of perception, psychology of performance, psychology of perception, psychology of education, psychology of music, psychology of musical enlightenment, psychology of functional music, psychology of musical psychotherapy, psychology of technical support and technical equipment of musical art.

Аннотация: В статье рассматриваются разделы музыкальной психологии, психология восприятия, психология исполнения, психология восприятия, психология воспитания, психология музыки, психология музыкального просветительства, психология функциональной музыки, психология музыкальной психотерапии, психология технического обеспечения и технические средства музыкального искусства.

Kalit soʻzlar: musiqa, psixologiya, kompozitor, ijod, bastakor, ijrochi, san’at, idrok, ta’lim, tarbiya, targ’ibot, ma’rifat, jixoz, psixoterapiya

Keywords: music, psychology, composer, creativity, composer, performer, art, perception, education, upbringing, propaganda, enlightenment, equipment, psychotherapy

Ключевые слова: музыка, психология, композитор, творчество, композитор, исполнитель, искусство, восприятие, образование, воспитание, пропаганда, просвещение, техника, психотерапия.

B.V.Asafgʻevning «kompozitor-ijrochi-tinglovchi» fikriga tayanib, musiqa psixologiyasini quyidagi asosiy yoʻnalish va jabhalarga ajratish mumkin: ijodkorlik, ijrochilik, musiqiy idrok. Shu tartibda keyingi yoʻnalishlarga taqsimlab chiqish mumkin: ta’lim, musiqashunoslik, mahrifiy, texnik, funksional, psixoterapevtik.

Musiqiy ijod psixologiyasi. Bu, asosan, bastakor va kompozitorlarning xayol, tasavvur, musiqa yaratish, yangi musiqiy asarni dunyoga keltirish bilan bogʻliq boʻlgan faoliyatidir. P.I.Chaykovskiy mazkur jarayon va oʻsha daqiqada paydo boʻluvchi ilhom haqida shunday degan edi: «Ilhom kelgan paytda, odatdagi holatdan chiqib boshlaysan. Bir fikr boshqa birini haydamoqchi boʻladi. Notalarni yozib ulgurmayсан. Yangidan yangi musiqiy obrazlar paydo boʻladi, bu tushuntirib boʻlmas ilhom tuygʻusidir». Kompozitor nota yozish bilan birga asarni

tinglovchiga aniq yetkazib bera oladigan ijrochini ham yaxshi tasavvur qilishi kerak.

Musiqiy ijrochilik psixologiyasi. Musiqa san'atidagi asosiy faoliyatlardan biri musiqa ijrochiligidir. Zo'r ijroni tinglab, lazzat, quvonch, ilhom tuyg'ularini his etamiz yoki yunonlar aytganidek, «katarsis» – ichki, ruhiy poklanish va yangilanish jarayonini boshdan kechiramiz.

Ijrochi – bastakor, kompozitor va tinglovchini bog'lab turuvchi halqadir. Musiqiy ijrochilik sanhatidagi farqlar musiqiy cholg'uning o'ziga xos xususiyatiga, yakkaxon va ommaviy ijrochilik shakli, musiqiy asarning janri va shakliy xususiyatiga, qolaversa, birinchi o'rinda ijodiy individuallik, ijrochining professional tayyorgarlik va mahorat darajasiga bog'liq. Ijrochi uchun tinglovchi psixologiyasini tushunish va his etish, estetika talablari va auditoriya kayfiyatini to'g'ri anglash, muallif fikrini mohirlik bilan yetkazib berish, auditoriyani o'z irodasiga bo'ysundirish, tinglovchida go'zal estetik hissiyotlarni uyg'otish, ijodiy kayfiyat juda muhimdir.

Musiqiy idrok psixologiyasi. Musiqani tinglab idrok etishni ham xuddi musiqa yozish va ijro etish kabi musiqa sanhatidagi asosiy faoliyat turi deb hisoblash lozim. Qolaversa, tinglovchisiz musiqa sanhati o'z mahnosini yo'qotadi va yashashdan to'xtaydi. Musiqa tinglash va uni idrok etish musiqa faoliyatining shunday turiki, u bolalikdan tarbiyalanadi va singdirib boriladi. Aytishlaricha, musiqani barcha eshitadi, biroq uni hamma ham tinglab idrok eta olmaydi.

Musiqani tinglash jarayonida idrok etish darajasi tinglovchining umumiy madaniyati va musiqiy tayyorgarlik darajasiga bog'liq, unga to'g'ri proporsionaldir. Musiqiy asarning to'liq va chuqur idrok etilishi, shuningdek, kompozitor va ijrochi mahoratidan ham dalolat beradi. Ana shu tarzda, tinglash jarayoni tinglovchining tarbiyasi, individual qobiliyatlari va tayyorgarligi bilan ajralmas holat deb xulosa qilish mumkin.

Musiqiy ta'lim, tarbiya psixologiyasi. Musiqa psixologiyasining mazkur tarmog'i psixologiya yo'riqlariga asoslanadi, o'quvchilar bilan ishlashning aniq usullarini topishga yordam beradi. Bu tarmoq o'quvchilarning tabiiy xususiyatlarini, qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltiruvchi va musiqiy qobiliyatni rivojlantirishga imkon beruvchi musiqa pedagogikasiga uzviy bog'liqdir. Musiqani eshitish qobiliyati, musiqiy xotira, ritmni aniqlash, tekshirish kabi anhanaviy usullar bilan bir qatorda musiqa psixologiyasida musiqiy zehn, istehdod, qobiliyatlarni aniqlash, asarni o'rganish va uning ustida ishlash, kontsertda chiqish uchun tayyorgarlik ko'rish, o'quvchilar va kontsert jamoasi bilan o'zaro munosabatlar va boshqalar yuzasidan testlar ishlab chiqilgan. (Testlar ilova qilinadi)

Tarixdan bilamizki, ko'plab mashhur musiqachilar ustozlari oldida o'zlarini qarzidor deb biladilar. Kasb tajribasi taraqqiy etib, boyitilib, muttasil avloddan-avlodga o'tib kelgan. Sharqda keng tarqalgan «ustoz-shogird» maktabi buning yorqin misolidir. Unga ko'ra, «shogird» nafaqat o'qituvchining sabog'ini olgan, balki uning uyida yashab, musiqa sanhati sirlarini oilaviy-maishiy psixologiya bilan birgalikda egallagan. Keyin esa, o'quvchi mahlum bir kamolot darajasiga yetgach, o'zi ham shunga o'xshash «ustozlar maktabi»ni tashkil etgan. Bu maktab

vakillari ko‘pincha katta uyushma sifatida birlashib, ommaviy-madaniy tadbirlar va boshqa bayramlarni o‘tkazishgan.

Musiqiy ta‘lim va tarbiya psixologiyasi ikki yo‘nalishda o‘rganiladi: bu maxsus musiqa ta‘limi va umumiy musiqiy tarbiya yo‘nalishlaridir.

Musiqashunoslik, musiqa targ‘iboti va musiqiy ma‘rifat psixologiyasi. Musiqashunoslik va musiqiy mahrifiy faoliyat musiqa sanhatini o‘rganish va targ‘ib etishga yo‘naltirilgan. Musiqa tarixchilari, tanqidchilari, nazariyotchilari, targ‘ibotchilari, musiqa mahrifati bilan shug‘ullanuvchilar musiqa haqidagi fanlarni o‘rganishadi, tahlil qilishadi, boyitishadi, rivojlantirishadi hamda klub, istirohat bog‘lari, dam olish uylari, radio, televidenie, matbuot va boshqa joylarda omma o‘rtasida madaniy-mahrifiy ishlarni olib borishadi.

Mustahkam poydevorga tayanadigan musiqiy ijrochilik va ijodkorlik sanhatni mukammallashtiradi. Musiqiy mahrifat esa tinglovchilar auditoriyasini sanhat, jahon musiqa madaniyatining durdonalari va yutuqlari bilan tanishtiradi. Musiqa psixologiyasida musiqashunosning intellektual va fikrlash faoliyatini hamda bastakor, kompozitor, ijrochi, tinglovchi o‘zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlarini o‘rganishga muhim o‘rin ajratiladi.

Musiqa san‘atining texnik ta‘minoti va texnik jihozlanishi psixologiyasi. Bu yana bir faoliyat turi bo‘lib, zamonaviy musiqa sanhatini usiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Musiqa sanhatining texnik tahminoti va texnik jihozlash sohasidagi mutaxassislar maxsus texnik bilimlar bilan bir qatorda musiqiy bilim, musiqa cholg‘ularini yasash, tahmirlash, sozlash, musiqa yozish va eshitish moslamalari bilan ishlashda kerak bo‘ladigan bilim va ko‘nikmalardan, musiqaviy spektakllar, kontsertlar, teleko‘rsatuv va radioeshittirishlar postanovkasi va rejissurasidan xabardor bo‘lishi kerak. Zamonaviy musiqa sanhati texnikaga, yangi texnologiyalarga tobora ko‘proq tayanib bormoqda. Bu texnika bilan ham, ijodiy, ijrochilik, tinglovchilik faoliyati bilan ham bog‘lanib ketadigan mutlaqo boshqa bir psixologiyadir.

Funktsional musiqa psixologiyasi. Amaliy maqsadda musiqadan foydalanishni funktsional musiqa deb ataluvchi yo‘nalishda ko‘ramiz. Uning yordamida kundalik maishiy hayotga estetika baxsh etiladi, ayniqsa, ishlab chiqarish sohasida bu turdagi musiqa mehnat samaradorligini oshirish uchun mehnat jarayonining jadal surhatlarda olib borilishini tahminlaydi. Mehnat jarayonida musiqadan foydalanish ish kuni davomida asabiy-ruhiy Holatlarning xususiyatlari bilan bog‘liq o‘z qonuniyatlariga ega. Bunda mehnat jarayoni uchun kerakli ritmni o‘rnatish, ish samaradorligini oshirish, ortib boradigan charchoqni chiqarish kabi ishlab chiqarish muammolarini hal etishga ko‘maklashuvchi musiqani tanlash katta ahamiyatga ega.

Musiqiy psixoterapiya psixologiyasi. Sog‘lomlashtirish maqsadida foydalaniladigan musiqa musiqiy psixoterapiyada o‘rganiladi. Buning uchun tinglash va ijod qilishga mo‘ljallangan musiqa tavsiya etiladi. Bizda musiqa psixologiyasining mazkur sohasi deyarli o‘rganilmagan, negaki u ham meditsina, ham musiqa sohalari bo‘yicha jiddiy bilimga ega bo‘lishni taqozo etadi.

Biroq buyuk mutaffakir-olim Ibn Sino tadqiqotlarida bu sohadagi izlanishlarni ko‘rishimiz mumkin. Musiqaning inson salomatligi, emotsional

holatiga tahsir etish imkoniyati, musiqani tinglash va ijro etish jarayonidagi chuqur musiqiy kechinmalarning ijobiy tahsiri - tibbiyotda ham, musiqada ham ilmiy izlanishlar olib borish uchun muhim asosdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 jild. T., 1987-2003.
2. Alg'-Farabi. Matematicheskie traktato'. Alma-Ata, 1972.
3. Alg'-Farabi. Filosofskie traktato'. Alma-Ata, 1970.
4. Alyakrinskiy B.S. O talantax i sposobnostyax: Ocherki o samovospitanii. M., 1971.
5. Amosov N.M. Razdumg'ya o zdorovg'e. 3-e izd. M., 1987.
6. Anang'ev B.G. Zadachi psixologii iskusstva / V kn.: Xudojestvennoe tvorchestvo. Voproso' kompleksnogo podxoda / Otv.red. B.S.Meylax. - L., 1982, 234-245 s.
6. Andreeva G.A. Sovremennaya sotsialg'naya psixologiya na Zapade. M., 1978.

Axborot manbaalari

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.zivonet.uz

www.edu.uz

www.jspi.uz